

Daciana MARINESCU

„GURA SATULUI” (1868-1871)

– o „foaie” din Austro-Ungaria –

Daciana MARINESCU

„GURA SATULUI” (1868-1871)

- o „foaie” din Austro-Ungaria -

Copyright © 2014, **Editura Pro Universitaria**

Toate drepturile asupra prezentei ediții aparțin
Editurii Pro Universitaria

Nicio parte din acest volum nu poate fi copiată fără acordul scris al
Editurii Pro Universitaria

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

MARINESCU, DACIANA

"Gura satului" : (1868-1871) - o "foaie" din Austro-Ungaria /
Daciana Marinescu. - București : Pro Universitaria, 2014

Bibliogr.

ISBN 978-606-26-0133-1

050(498) Gura satului "1868/1871"

**Volumul a apărut cu sprijinul
Consiliului Local al Municipiului Arad**

*Bunului meu Crăciun,
un român bihorean, pentru care
Aradul a însemnat muncă și iubire*

CUVÂNT ÎNAINTE

Cu privire la situația românilor și a altor naționalități din fosta monarhie austro-ungară s-a spus adesea că procesul lor de ridicare culturală și politică, relativ rapid și bine articulat, s-a datorat în primul rând preoțimii, școlii și truditărilor ei, în rândul al doilea, ambele secondate îndeaproape de presă și de activitatea politică în cadru legal.

Sunt aspecte ce au beneficiat de tratări competente, la fel ca și contrariul lor – opreliștile și sancțiunile guvernărilor – analizate în termeni în genere obiectivi, alături de pătimaș, de către toate părțile interesate în partida ce se va disputa și sfârși cu anul 1918.

Presa politică românească a fost ilustrată cu deosebire de „Gazeta Transilvaniei”, de „Telegraful Român”, de „Tribuna” și de „Românul”, iar cea culturală, de „Familia” și de „Luceafărul”. Acestea și altele, mai puțin scoase în evidență, au avut o ținută serioasă și, totodată, combativă în planul scopurilor ce și le propuseseră.

A intervenit, însă, și cazul aparte al unei publicații periodice, care să-și traseze, începând cu însuși titlul ei, o luptă presărată cu armele umorului, chiar ale unui elementar, popular, adresându-se păturilor mai puțin cultivate ale societății românești. Faptul s-a întâmplat datorită, în bună măsură, atitudinii autoritariste a guvernelor centrale, atitudine pe care opoziția naționalităților căuta să o evite ori să o înfrunte, retransându-se după valorile aparente ale glumei.

O astfel de publicație, singulară prin profilul ei, a fost „Gura Satului”, care a început a fi editată la Pesta de Iosif Vulcan, în 1867, urmat de redactorul Mircea Vasile Stănescu, din 1870.

A fost o perioadă de câțiva ani, în care „Gura Satului” s-a comportat mai curând ca un periodic politic, drapându-se în haina ironiei și a criticii acide la adresa guvernărilor. Ulterior, era o alternativă spre formule mai ușoare, cu o calitate mai scăzută a poziției sale inițiale.

De acești primi ani ai apariției gazetei „Gura Satului”, cu atitudinea ei îndrăznească, se ocupă – cu dimensiuni monografice – lucrarea de față a autoarei Daciana Marinescu, licențiată și doctor în istorie al facultății de istorie a universității din Cluj-Napoca.

O întreprindere deloc ușoară, ținând seama de caracterul ambiguu – umoristic și politic – al conținutului publicației, susținut consecvent de redactorii și colaboratorii ei.

Evident, cititorului de astăzi umorul practicat în paginile gazetei îi apare cam desuet, chiar simplist. E necesar ca el să fie parcurs cu gândul la nivelul mai scăzut al publicațiilor de atunci.

O metodă ce se voia subtilă a criticilor din „Gura Satului” consta în introducerea în text de personaje din folclorul românesc (Păcală, Tândală, Tanda, Manda, Treanca, Fleanca etc.), cu care dialogau, împrumutându-le atacurile împotriva guvernării Austro-Ungariei, de după 1867.

Era o metodă mânăuită cu destulă iscusință, având ca efect de a evita asprimile cenzurii și chiar ale justiției guvernelor de la Pesta și ale subordonaților acestora.

Autoarea a divizat conținutul prezentării sale analitice în zece capitole, cuprins, introducere și concluzii. Aceste capitole definesc tot atâtea probleme importante din confruntarea dintre guvernanți și guvernații din Austro-Ungaria vremii.

Fiecare capitol constituie câte o tratare aproape independentă, încheiată cu concluzii parțiale.

În ansamblu, lucrarea rămâne unitară. Capitolele decurg firesc, unul din celălalt. Ele beneficiază de un stil plăcut, corect, care face lucrarea accesibilă și chiar agreabilă publicului de astăzi.

Ea constituie, cu siguranță, cel puțin în unele pasaje, o surpriză ce va sublinia meritele lucrării, ale subiectului de atunci și ale autoarei, de acum meritorie prin întregul ei efort de cercetare și interpretare.

Academician Camil MUREȘANU

INTRODUCERE

„Glumă și nu prea”¹

Născut sub imperativul respectării rigorilor specifice istoriei, ca știință, acest volum este călăuzit și de un ideal pedagogic. El a fost conceput, nu numai în încercarea de a deveni un instrument optic, apt să conducă la interpretarea unui segment al presei politice românești din Ungaria dualistă, într-o lumină cât mai apropiată de cea reală, ci și un avertisment adresat contemporanilor, în legătură cu pericolele pe care adâncirea dezbinării unei națiuni este susceptibilă să le genereze la adresa ei, amenințându-i însăși ființa.

În rândurile care vor urma, se va invoca drept principal argument istoric mesajul, uneori dureros de actual, transmis peste veacuri de reprezentanți ai elitei intelectuale românești, într-o serie de creații publicistice, pe care le-au propagat de la Pesta, sub scutul anonimatului, între anii 1868-1871. Deși acestea au fost prezentate într-o formă aparent literară, satirico-umoristică, o analiză de fond a semnificațiilor lor permite reconstituirea destinului, mai mult tragic decât comic, al românilor din Ungaria dualistă, după scurgerea a aproximativ 20 de ani de la cutremurul pașoptist.

În condițiile în care respectivele pamflete, dialoguri imaginare, parabole ș.a. subminau ordinea internă a Ungariei dualiste - pretins constituțională, dar profund nedreaptă, ce le-a fost impusă românilor, majoritari în fostul principat al Transilvaniei și în zona de vest a actualei Românie, ele nu au văzut lumina tiparului într-un periodic cu caracter declarat politic. Pe măsura aplicării din ce în ce mai abuzive, de către autoritățile maghiare, a restrictivelor prevederi ale legii ungare a presei, de la 1848², aceste creații au fost popularizate în paginile unui hebdomad arșa-zis „umoristic”, intitulat cu modestie și, în același timp, cu prudență - „Gura Satului”.

Săptămânalul românesc a fost întemeiat de vizionarul jurist, scriitor și publicist bihorean, Iosif Vulcan³, la Pesta, începând din 1867, anul înființării Austro-Ungariei, ca stat. Din al doilea semestru al anului 1870, funcția de redactor-șef și responsabil a fost preluată de avocatul, deputatul și publicistul arădean, Mircea Vasile Stănescu⁴, care a condus periodicul până în 1881, când prima serie a revistei a încetat să mai apară.

Faptul că primii doi redactori-șefi ai „Gurii Satului” au fost juriști, profesie spre care s-au orientat, cu predilecție, tot mai mulți români ardeleni, constituie indiciul unei evoluții sociale, în urma căreia reprezentanții intelectualității laice s-au impus din ce în ce mai evident la conducerea mișcării politico-naționale românești din Transilvania, în raport cu

¹ *Gura Satului*, nr. 12 din 1/13 aprilie 1868, p. de titlu

² Articolul de lege nr. XVIII din 1848, privind presa, s-a aflat în vigoare în Ungaria dualistă până la adoptarea unei noi legi a presei, în 1872. Textul integral al actului normativ, în limba maghiară, poate fi regăsit la următoarea adresă: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5286>

³ Lizica Mihuț, *Transilvania și teatrul arădean până la Marea Unire*, București, Editura Academiei Române, 2005, pp. 222-243

⁴ Ion Suci, *Despre Mircea V. Stănescu*, Timișoara, 1939, passim

cei ai clerului.⁵ În anii ulteriori instituirii dualismului, această misiune, pe care avocații și-au asumat-o în primele rânduri, a fost cu atât mai importantă cu cât regimul a îngreunat semnificativ, în plan social și politic, înjgheburile unei pătri mijlocii românești, ce începuse în perioada absolutismului. Și aceasta, pentru că, după 1867, puținii funcționari administrativi români au fost înlocuiți sistematic cu maghiari. Pe de altă parte, an de an, serii întregi de intelectuali cu studii superioare – medici, profesori și ingineri de la apus de Carpați, care își desăvârșiseră formarea profesională cu sprijinul fundațiilor culturale românești, s-au mutat în România, unde reușeau să acceadă mult mai ușor la un statut social superior. Treptat, s-a ajuns în situația ca, în Ungaria dualistă, numai avocații, preoții și învățătorii români să își poată asigura un viitor. În condițiile în care profesorilor de teologie și preparandii le era interzis să facă politică, iar funcționarii consistoriilor eparhiale trebuiau să fie prudenți din acest punct de vedere, singura categorie mai liberă să se angajeze în susținerea luptei naționale era aceea a avocaților români.⁶

Realizărilor, prin care primii doi redactori responsabili ai periodicului s-au distins în cadrul vieții spirituale și politico-naționale românești, le-au fost consacrate studii și volume mai mult sau mai puțin ample, dintre care unele cu caracter monografic⁷. Din această perspectivă, punctarea unor aspecte din biografia celor doi militanți naționali este utilă, spre a evidenția adevărata semnificație a implicării lor în activitățile publicistice, legate de editarea „Gurii Satului”.

Iosif Vulcan (1841-1907), strănepot al lui Samuil Vulcan - fost episcop greco-catolic român de la Oradea, s-a născut în Holod (județul Bihor), ca fiu al lui Nicolae Vulcan, preotul-paroh greco-catolic din localitate. Mama lui, Victoria Vulcan, era fiica publicistului ortodox Irinyi⁸ János. După ce a absolvit, în 1859, cursurile liceului premonstratens din Oradea, Iosif Vulcan a urmat studii juridice superioare la Pesta, obținând licența în drept, în 1863.

Ca licean, Iosif Vulcan a devenit membru al societății de lectură a tinerilor români din școlile orădene, înființate de Alexandru Roman, primul titular al catedrei de limbă și literatură română, ce funcționa în cadrul instituției de învățământ, și viitor redactor responsabil al revistei „Federațiunea”, din Pesta⁹. În cadrul mișcării culturale, create de activitatea acestei societăți, Iosif Vulcan a redactat revista manuscrisă, intitulată „Deșteaptă-te, române!”. De asemenea, a debutat în paginile „Telegrafului Român”, de la Sibiu, publicând în numărul 5 al acestui periodic, din 29 ianuarie 1859, articolul intitulat

⁵ Liviu Maior, *Memorandul. Filozofia politico-istorică a petiționalismului românesc*, Editura Fundației Culturale Române, 1992, p. 114

⁶ Ion Suci, *op. cit.*, pp. 13-14. Avocatul arădean Ion Suci (1862 - 1939), proprietar-editor al „Gurii Satului”, în perioada în care revista a apărut în a doua ei serie (1901-1903), s-a remarcat ca unul dintre principalii organizatori ai Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, din 1 Decembrie 1918.

⁷ Dintre care enumerăm, exemplificativ, următoarele titluri: Octavian Goga, *Iosif Vulcan, un condei al vremilor apuse*, „Lucașfăruș”, Sibiu, nr. 17 din 1 septembrie st. v. 1907; Teodor Neș, *Figuri bihorene. Iosif Vulcan (1841-1907)*, „Familia”, Oradea, nr. 2 din februarie 1936, Institutul de arte grafice A. Sonnenfeld Soc. An.; Livia Grămadă, *Iosif Vulcan și începuturile presei umoristice în Transilvania*, „Centenar Familia (1865-1965)”, Oradea, 1967; Lucian Drimba, *Iosif Vulcan*, București, Editura Minerva, 1974; Gheorghe Petrușan, *Iosif Vulcan și revista Familia*, Szeged, Uniunea Românilor din Ungaria, 1992; Octavian Lupaș, *Mircea V. Stănescu*, Arad, Concordia, 1936; și Ion Suci, *op. cit.*

⁸ N.n. - o formă maghiarizată a numelui de Irimie

⁹ *Familia*, Oradea, nr. 5 din 31 ianuarie/12 februarie 1893, p. de titlu și p. 50

„Despre necesitatea unei foi beletristice române.” Ca poet, Iosif Vulcan a debutat în anii 1859–1860, cu două creații, ce au apărut în paginile „Gazetei Transilvaniei”, de la Brașov.

Este posibil ca intrarea și activitatea lui Iosif Vulcan în viața publicistică, în calitate de redactor, să fi fost facilitată, prin relațiile pe care le dețineau în capitala ungară cei doi frați ai mamei lui: reputatul chimist Irinyi János, precum și avocatul și publicistul Irinyi József, care, în 1848, a devenit deputat în parlamentul de la Pesta. Se pare că, în același scop, a fost ajutat și de Alexandru Roman, pe atunci, profesor la catedra de limbă și literatură română, pe care a inițiat-o în cadrul Universității din Pesta.¹⁰

După liberalizarea regimului din Imperiul Habsburgic, începând din 1862, Iosif Vulcan a nutrit ideea editării unui periodic satiric românesc. În această perspectivă, el le-a adresat cititorilor români, în nr. 77 din 1862 al „Telegrafului Român” și în nr. 71 din 1863 al „Concordiei”¹¹, apelul să se aboneze la „Umoristul”, numele revistei pe care avea să o întemeieze în 1863, împreună cu prietenul său, avocatul George Ardelean¹². Iosif Vulcan a și devenit redactor responsabil al acestui periodic, care a apărut la Pesta, între 1 octombrie 1863 și 5 decembrie 1866, proprietarul și editorul revistei fiind George Ardelean.¹³ O dovadă a spiritului vizionar care l-a călăuzit pe Iosif Vulcan în preocupările sale editoriale a constat în publicarea poeziei lui Mihai Eminescu, intitulată „Asta vreau”, într-un număr din 1866 al revistei „Umoristul”.¹⁴

Apariția acestui periodic a marcat momentul începând cu care Iosif Vulcan s-a angajat activ în lupta propagandistică împotriva unor politicieni români, despre care considera că abdicaseră de la susținerea intereselor națiunii lor și pe care îi numea „renegați”. Atunci, Iosif Vulcan a publicat, în suplimentul literar al „Gazetei Transilvaniei”, poezia intitulată „Către renegați”, atitudinea de blamare a acestor politicieni, care s-a regăsit și în paginile „Gurii Satului”, constituind, de altfel, o constantă în activitatea publicistică a viitorului membru al Academiei Române.

Probabil cel mai important demers, prin care personalitatea lui Iosif Vulcan și-a pus pecetea asupra presei literare românești de la apus de Carpați, l-a constituit publicarea longevivei reviste „Familia. Foaie enciclopedică și beletristică cu ilustrații”. Acest periodic, editat la Pesta, în 1865¹⁵, și-a continuat apariția pe întreg parcursul vieții lui Iosif Vulcan, mutându-și, din 1880, sediul la Oradea. Privitor la importanța revistei este suficient de elocvent faptul că, în numărul ei, din 25 februarie/19 martie 1866, Iosif Vulcan a publicat poezia de debut a lui Mihai Eminescu, „De-aș avea...”. Cu ocazia respectivă, redactorul-șef al „Familiei” a conferit numelui poetului, care avea pe atunci 16 ani și semnase „Eminovici”, forma sa actuală.¹⁶

¹⁰ Gheorghe Petrușan, *op. cit.*, pp. 19-22

¹¹ Revistă editată la Pesta, între 1861 – 1870, de Sigismund Pop. Ulterior instituirii dualismului, acesta a fost vehement acuzat în paginile „Gurii Satului”, de trădarea intereselor naționale, în schimbul primirii unor beneficii, inclusiv de natură pecuniară, din partea autorităților ungare.

¹² Publicistul, care a trăit între 1837 și 1909, a locuit pentru o îndelungată perioadă în cartierul timișorean Fabric. La redactarea revistei „Umoristul”, între anii 1863-1864, a colaborat și concitadinul lui, poetul Iulian Grozescu. Acesta din urmă l-a cunoscut pe Iosif Vulcan prin intermediul lui George Ardelean, devenind, din iunie 1865, redactor al revistei „Familia”. Cf. Aurel Cosma, *Prin Timișoara de altădată*, Timișoara, Editura Facla, 1977, p. 61; Livia Grămadă, *Iosif Vulcan și începuturile presei umoristice în Transilvania*, în vol. „Centenar *Familia* (1865-1965)”, Oradea: Muzeul regional Crișana, 1967, p. 173

¹³ * * *, *Arad. Monografia orașului de la începuturi până în 1989*, Arad, Editura Nigredo, 1999, p. 381

¹⁴ Ion Buzași, *Eminescu în Transilvania*, „România Literară”, București, nr. 23 din 2000, passim

¹⁵ *Familia*, Pesta, nr. 1 din 5/17 iunie 1865, p. de titlu

¹⁶ *Familia*, Pesta, nr. 6 din 25 februarie/9 martie 1866, p. 68

Pe lângă meritele lui Iosif Vulcan în plan literar, publicistul s-a distins și prin inițiativa sa curajoasă, de a-și asuma, din primul an al instituirii regimului dualist în Ungaria, conducerea redacției „Gurii Satului”. El a transformat acest periodic, aparent satirico-umoristic, într-o revistă cu caracter propagandistic, subversiv, pe care reprezentanții ai intelectualității române au folosit-o ca pe o armă, spre a promova interesele politice ale națiunii lor.

În mod cert, participările lui Iosif Vulcan la diferite adunări - care pot reface nu numai o adevărată hartă a activității culturale românești din Ungaria dualistă¹⁷, ci și traseul preocupărilor politice ale conaționalilor din acest areal, l-au ajutat pe publicist în activitatea editorială, desfășurată la „Gura Satului”. În același sens, trebuie să fi concurat și faptul că Iosif Vulcan a reușit să atragă în paginile revistei „Familia”, pe care o conducea concomitent, colaborări „din toate unghiurile pământului locuit de români”.

Nu mai puțin relevante, în acest context, sunt călătoriile efectuate de publicist în 1867 – anul apariției „Gurii Satului”, în Franța, și, în 1868, în România, de unde a cules „vii și hotărâtoare impresii”, din care aveau să se plămădească „directivele sale de acțiune”. Ca urmare a acestei ultime deplasări, Iosif Vulcan nu a ezitat să publice la Pesta, în 1869, volumul intitulat „Panteonul român. Portretele și biografiile celebrităților române”, în care a inclus, printre altele, biografii ale principelui Carol al României, ale politicienilor liberali Mihail Kogălniceanu, Ion Brătianu și C. A. Rosetti, precum și a artistului Matei Millo. Publicistul a întreprins, desigur, și numeroase călătorii în Transilvania, evocate în „Schițele de călătorie”, publicate postum la București, în 1982.

Înțelegând importanța artei dramatice în propagarea spiritualității și a dezideratelor politice naționale, în ultimele patru decenii ale vieții sale, Iosif Vulcan s-a implicat activ în strângerea de fonduri pentru înființarea unui teatru românesc.

Edificator cu privire la rosturile pedagogice, pe care Iosif Vulcan le-a atribuit întregii sale activități culturale, este faptul că discursul pe care l-a rostit cu ocazia primirii sale ca membru în Academia Română, în 1891, a fost dedicat personalității lui Dimitrie Țichindeal, primul catihet al preparandiei române de la Arad, întâia instituție de învățământ de nivel mediu, consacrată pregătirii dascălilor naționali, de pe teritoriul actual al României.

De asemenea, poeziile patriotice scrise de Iosif Vulcan, „deși fără calități literare”, s-au remarcat prin valoarea lor în domeniul educației naționale, transformându-l într-un precursor ideologic al Marii Uniri, din 1918. Multe dintre ele au fost inspirate din evenimente politice contemporane publicistului, în condițiile în care, conform opiniilor lui Octavian Goga, în Transilvania, „poezia era un instrument de luptă”, care trebuia să mobilizeze conștiințele, în scopul realizării dezrobirii naționale, indiferent cât ar fi protestat „estetica pură împotriva acestei concepții”.¹⁸

Semnificația politico-națională și, totodată, pedagogică a eforturilor susținute de Iosif Vulcan în vasta sa creație publicistică a fost surprinsă cu acuitate de Octavian Goga, într-un necrolog pe care l-a publicat, cu prilejul stingerii din viață a literatului. În cadrul acestuia, poetul îl caracteriza pe Iosif Vulcan drept „un oștean” al luptei naționale românești din Ungaria dualistă, care a fost, în primul rând, „nu un mare scriitor, ci un cinstit învățător”.¹⁹

¹⁷ Cornelia Ștefănescu, *Un entuziast: Iosif Vulcan*, „România Literară”, București, nr. 28 din 2003, passim

¹⁸ Teodor Neș, *op. cit.*, p. 3, 5, 7 și 9

¹⁹ Octavian Goga, *Iosif Vulcan, un condei al vremilor apuse*, „Luceafărul”, Sibiu, nr. 17 din 1 septembrie st. v. 1907, p. 359